
Arnoud-Jan Bijsterveld en Hans Mol

**ALL HISTORY IS LOCAL HISTORY.
EEN PLEIDOOI VOOR GLOCALISERING VAN
LOKALE EN REGIONALE GESCHIEDENIS**

Abstract

All history is local history. A plea for the glocalization of local and regional history

Regional and local history go back a long time in the various provinces of the Netherlands. Focusing on the provinces of Friesland, Noord-Brabant, and Limburg this article shows how after a long and slow development, scientific historiography there only developed after the 1950s, leading to the establishment of research institutes and funded chairs. Nevertheless, the rise of the heritage field, the demand for valorization, and budget cuts may threaten their positions. Yet, doing regional history should be an integral part of national history and is ever more relevant in a globalizing world, which demands for glocalization, that is, the interaction of globalization with the local living environments and their idiosyncratic local structures, cultures, and histories.

In de laatste jaren had de scheidende hoogleraar Ad Knotter een zevental collega's met een vergelijkbare regionale of zelfs lokaal ingekleurde leerstoel. Paul van de Laar bekleedt vanaf 1997 de bijzondere leerstoel 'Geschiedenis van Rotterdam' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.¹ Twee jaar later werd aan de toenmalige Katholieke Universiteit Brabant de eerste auteur benoemd op de bijzondere leerstoel 'Cultuur in Brabant in sociaal-wetenschappelijk en historisch perspectief, met inbegrip van de volkscultuur'.² Aan de Rijksuniversiteit Groningen bekleedde Maarten Duijvendak tussen 2001 en 2012 de bijzondere leerstoel 'Regionale Geschiedenis in het bijzonder van de veranderingsprocessen in de agrarische samenleving van Noordelijk Nederland', in het laatste jaar omgezet in een gewone leerstoel Economische, sociale en regionale geschiedenis.³ De Fryske Akademy stelde in 2003 aan de Universiteit van Leiden een bijzondere leerstoel 'Geschiedenis van de Friese landen in de Middeleeuwen' in, die sinds dat jaar wordt bekleed door Hans Mol.⁴ Vanaf 2008 is Dolly Verhoeven bijzonder

- 1 P.T. van de Laar, *Veranderingen in het geschiedbeeld van de koopstad Rotterdam* (oratie Erasmus Universiteit Rotterdam 1998).
- 2 A.J.A. Bijsterveld, *Het maakbare verleden. Regionale geschiedenis en etnologie in Brabant op de drempel van de eenentwintigste eeuw* (oratie Katholieke Universiteit Brabant 2000). Ook in: *idem, Maakbaar erfgoed. Perspectieven op regionale geschiedenis, cultureel erfgoed en identiteit in Noord-Brabant* (Tilburg 2009) 17-51.
- 3 M.G.J. Duijvendak, *Wijde horizon, scherpe blik, Regionale geschiedenis en Noord-Nederland. Over rurale problematiek, sociale wetenschap en geschiedschrijving* (oratie Rijksuniversiteit Groningen 2002).
- 4 J.A. Mol, *Friezen en de zeggenschap over hun kerken in de Middeleeuwen* (oratie Universiteit Leiden 2004).

hoogleraar Nijmeegse geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hieraan werd in 2014 de leeropdracht Gelderse geschiedenis toegevoegd.⁵ Arjan van Dixhoorn bekleedt sinds 2013 de bijzondere leerstoel 'Geschiedenis van Zeeland in de Wereld', verbonden aan het University College Roosevelt in Middelburg, onderdeel van de Universiteit Utrecht.⁶ Sinds 2017 is Hanno Brand namens de Fryske Akademy aan de Rijksuniversiteit Groningen bijzonder hoogleraar 'Friesland in de handelsnetwerken van pre-industrieel Europa (1000-1800)'.

Nergens – behalve wellicht in Groningen – is regionale geschiedenis ingebed in het reguliere leerstoelenplan. Dat is op zich geen bezwaar, maar kan wel leiden – en leidt in de praktijk ook wel – tot een marginale positie van de wetenschappelijke studie van het regionale verleden. In alle gevallen is het een instelling of stichting buiten de universiteit die de bijzondere leerstoel inricht en financiert. In Duitsland bijvoorbeeld is dat anders, want daar maakt de *Landesgeschichte* of *Regionalgeschichte*, die in sterke mate op de geschiedenis van de *Bundesländer* gericht is, al decennialang aan vrijwel alle universiteiten deel uit van de inrichting van de geschiedenisafdeling.⁷ Dat ligt ook voor de hand, omdat onderwijs de bevoegdheid is van ieder *Bundesland*.

In dit essay schetsen we eerst de plaats van regionale geschiedenis in het wetenschappelijke landschap in de afgelopen 200 jaar, alvorens een pleidooi te houden voor de beoefening ervan als onderdeel van de nationale geschiedenis en als onmisbaar aspect van de globaliserende samenleving. De voorbeelden kiezen we vooral uit onze eigen rayons: Noord-Brabant en Friesland, en uit dat van de gevierde emeritus, Limburg.

5 T.H.G. Verhoeven, *Met open Vensters. Nijmeegse geschiedenis tussen wetenschap en publiek* (oratie Radboud Universiteit Nijmegen 2009); *idem*, *Het Gelderse gevoel en de betekenis van grenzen in ruimte en tijd* (oratie Radboud Universiteit Nijmegen 2015), ook in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre. Historisch Jaarboek voor Gelderland* 106 (2015) 195-215.

6 A. van Dixhoorn, *Zeeland en de kennissamenleving: een vroegmodern perspectief* (oratie Universiteit Utrecht 2013 en Middelburg 2014), op www.zeelandindewereld.nl.

7 Voor een historiografisch overzicht zie W. Freitag, 'Die disziplinäre Matrix der Landesgeschichte. Ein Rückblick', in: S. Hirbodian, Chr. Jörg en S. Klapp (ed.), *Methoden und Wege der Landesgeschichte* (Ostfildern 2015) 5-28. Over de verhouding tussen *Landesgeschichte* en *Regionalgeschichte*: Walter Rummel, 'Landes- und Regionalgeschichte – Komplementärdisziplinen im gesellschaftlichen Umfeld', in: *ibidem*, 29-40.

Gewestelijke geschiedschrijving in de Republiek 1580-1795⁸

De regionale geschiedschrijving was in Nederland gewestelijk, dat wil zeggen naar de oude middeleeuwse territoria, gestructureerd. Zoals we zullen zien, is ze dat tot op zekere hoogte nog steeds. Het begin ervan kan ook in de late middeleeuwen worden geplaatst. Ze diende toen vooral om de eigen bestuurlijke autonomie te onderstrepen en was daarom sterk in die gebieden die zich lang wisten te verzetten tegen de Bourgondische machtsuitbreiding, zoals Friesland, Gelre en het Sticht Utrecht.⁹ De echte impuls kwam pas na de start van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Deze Republiek moet niet als een eenheidsstaat worden gezien maar als een statenbond, onder leiding van het rijkste en grootste gewest: Holland. De provincies waren echter soeverein. Ze wilden dat ook weten, juist om te benadrukken dat ze een eigen inbreng hadden in de Staten-Generaal. Hollandse geschiedschrijvers als Pieter Bor (1559-1635), Pieter Cornelisz. Hooft (1581-1647) en Hugo de Groot (1583-1645) hoefden niet mee te doen aan het onderstrepen van de eigen onafhankelijkheid.¹⁰ Zij konden, getuige ook het gebruik van de naam Holland als *pars pro toto* voor de gehele Republiek, de andere provincies beschouwen als het verlengstuk van het eigen gewest. In het verstedelijkte Holland zelf zou de historische regionalisering zich uiten in de ontwikkeling van het genre der stadsgeschiedenissen.

De kustgewesten – Zeeland, Friesland en Groningen – waren economisch het sterkst; dit gold in mindere mate ook voor het rivierengebied van Utrecht en Gelderland. Daar had men eveneens genoeg geld beschikbaar om landsgeschiedschrijvers aan te stellen. Met name voor Friesland is voor de zeventiende eeuw sprake van een ononderbroken reeks. De centrale thema's in hun werk vormden bestuur en religie. De nadruk lag op de eigentijdse geschiedenis vanaf de deelname in de Opstand en de oorlog tegen Spanje, waarbij met graagte uitgeweid werd over een roemrucht middeleeuws verleden. Deze activiteit werd in zoverre gesteund door de nieuw gestichte universiteiten van Leiden, Franeker en Groningen, dat de geschiedschrijvers – onder wie Ubbo Emmius (1547-1625), Johannes Isacus Pontanus (1571-1639), Pierius Winsemius

- 8 Het hierna volgende is deels gebaseerd op de voordracht 'Tradition der provinziell strukturierten Regionalgeschichte in den Niederlanden', die de tweede auteur op 27 november 2015 in Tübingen hield op het congres *Zwischen Region, Nation und Europa. Neue Perspektiven für die deutsche Landesgeschichte im 21. Jahrhundert*.
- 9 E.J. Waterbolk, 'Enige tendenties in de Friese geschiedschrijving', in: *idem, Verspreide opstellen* (Amsterdam 1981) 157-171, aldaar 159-164.
- 10 W. Eekhoff, 'Lijst van de opeenvolgende landshistorieschrijvers van Friesland', *De Vrije Fries* 11 (1868) 339-342.

(1586-1644), Franciscus Junius (1591-1677) en Bernardus Schotanus (1598-1652) – daar vaak een gedegen opleiding in de rechtshistorie hadden gekregen.¹¹

In de zogenoemde Generaliteitslanden Noord-Brabant (Staats-Brabant) en in Limburg (Staats-Overmaas), die op Spanje veroverd werden en waar de bevolking grotendeels katholiek bleef, lag dat natuurlijk anders. Daar was dus lange tijd geen sprake van een ‘officiële’ gewestelijke geschiedschrijving. De historiografische activiteit was er gericht op het microniveau, van heerlijkheden en dorpsamenlevingen, die spoorde met het zich daar voordoende fenomeen van de Kleinstaaterei.¹² Kenmerkende Limburgse vertegenwoordigers van deze zeventiende- en achttiende-eeuwse regionale geschiedschrijving zijn de jezuïet Jacobus Kritzraedt (1602-1672) met zijn geschiedenis van Gangelt en omgeving, en Adrien Louis Pélerin (1738-1804) met zijn opstellen over Maastricht en ommeland.¹³ Voor Noord-Brabant kunnen Thomas Ernst van Goor (1688-1756) en Johan Hendrik van Heurn (1716-1793) genoemd worden, met hun geschiedenissen van respectievelijk stad en land van Breda en stad en Meierij van ’s-Hertogenbosch.¹⁴

Deze legitimerende geschiedschrijving zette zich deels ook door in het – overigens op nog weinig kritische wijze – verzamelen en uitgeven van oorkonden, akten en kronieken. Een voorbeeld uit Friesland is de uitgave van het zesdelige *Groot placaat- en charter-boek van Vriesland* uit de jaren 1765-1792 door G.F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (1733-1783), gesteund en betaald door de Staten van Friesland. De van bronnenedities voorziene geschiedenis van het oude hertogdom Limburg in zeven banden door zijn tijdgenoot S.P. Ernst (1744-1817), kanunnik van Kloosterrade (Rolduc), verscheen postuum tussen 1837 en 1852.¹⁵ Noord-Brabant moest tot in de negentiende eeuw wachten voordat zo’n bronnenverzameling verscheen, al waren er wel eerdere initiatieven geweest in het Spaanse, later Oostenrijkse deel van het hertogdom Brabant.¹⁶

11 Voor deze en de in volgende alinea genoemde historici, zie de betreffende lemmata in: E.O.G. Haitsma Mulier en G.A.C. van der Lem (ed.), *Repertorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800* (Den Haag 1990).

12 Zie voor Limburg H. van Horen en H. van Horen-Verhoosel, ‘1500-1793. Duistere eeuwen?’, in: L. Spronck, B. van Melick en W. Kusters (red.), *Geschiedenis van de literatuur in Limburg* (Nijmegen 2016) 66-199.

13 J. Kritzraedt, *Annales Gangeltenses* ed. A.M.P.P. Janssen (Maastricht, Heinsberg en Sittard 2005); A.-L. Pélerin, *Essais historiques et critiques sur le département de la Meuse-Inférieure en général et la ville de Maestricht, chef-lieu, en particulier* (Maestricht 1803).

14 ;Th.E. van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda* (etc.) (s’ Gravenhage 1744); J.H. van Heurn, *Historie der stad en Meyerye van ’s Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der hertogen van Brabant* (Utrecht 1776-1778)

15 S.P. Ernst en E. Lavalleye (ed.), *Histoire de Limbourg, suivie de celle des comtés de Daëlhem et de Fauquemont, des annales de l’abbaye de Rolduc* (7 bdn.; Liège 1837-1852).

16 Zoals het werk van Christophe Butkens (1590-1650), *Trophées tant sacrés que profanes de la duché de*

In de eeuw van de Verlichting verdween de glans van het roemvolle gewestelijke geschiedverhaal om plaats te maken voor een meer inventariserende geschiedbeoefening met het accent op algemeen Nederlandse onderwerpen. Toen werd ook het genre van de plaatsbeschrijving populair. Dit soort wetenschap ondervond echter wel sterke concurrentie van de natuurwetenschap. Dit was een modeverschijnsel waarbij vooral edelen en gegoede burgers hier te lande deelnamen aan natuurwetenschappelijke cursussen en experimenten, die in het voetspoor van de Engelse natuurkundige Isaac Newton door zowel universiteitshoogleraren als liefhebbers werden opgezet. Dat leidde met name in Holland en Zeeland tot de stichting van een hele reeks regionale en lokale geleerde genootschappen, zoals het in 1769 opgerichte Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, waarvan de leden in een heel scala van disciplines actief probeerden te zijn.¹⁷

Provinciale geschiedschrijving in de nationale eenheidsstaat in de negentiende eeuw

Het duurde tot na de Bataafs-Franse tijd, na het ontstaan van de centrale eenheidsstaat Nederland in 1813/1815, tot het tijdperk van de Romantiek, vooraleer de regionale geschiedenis als inspiratiebron leidde tot de oprichting van louter historisch georiënteerde geleerde provinciale genootschappen. De eerste ervan was, niet toevallig, het Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, uit 1827.¹⁸ De naam geeft al aan dat het accent op de beoefening van de geschiedenis, archeologie en taalkunde lag. Het genootschap zocht haar uitdaging in de oriëntatie op de nieuwe natiestaat van het Koninkrijk der Nederlanden, en op het herdefiniëren van de regionale achtergrond van de leden als leden van een nationale elite. Hoe kon zoiets beter dan met behulp van de geschiedenis, die in Friesland oeroud heette te zijn.¹⁹ Ook in andere, nog vaker dan vroeger tot

Brabant (Antwerpen 1641; tweede, uitgebreide editie in 4 bdn.; La Haye 1724-1726). In 1844 verscheen van C.R. Hermans (1805-1869), eerste bibliothecaris van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, een *Analytische opgave der gedrukte charters, diploma's handvesten, plakaten, keuren, ordonnantiën, reglementen en andere staatsstukken, betrekkelijk de provincie Noord-Brabant, van het jaar 704 tot en met het jaar 1648* ('s Hertogenbosch 1844).

- 17 W.W. Mijnhardt, *Tot heil van 't mensendom. Culturele genootschappen in Nederland, 1750-1815* (Amsterdam 1987).
- 18 Y.B. Kuiper, *Genootschapscultuur in Friesland. Het Fries Genootschap 1827-2002* (Leeuwarden 2002).
- 19 G.T. Jensma, *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijke cultuur en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (Leeuwarden 1998); Anton Schuurman, 'Plattelandscultuur in de negentiende en vroeg twintigste eeuw. Modernisering en glocalisering. Een essay', *Jaarboek Nederlands Openlucht Museum* 5 (1999) 270-302, 287-288.

randprovincies bestempelde gewesten bloeide de romantische belangstelling voor het verleden op. Zo kwam in 1837 het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant tot stand en in 1863 het Oudheidkundig Genootschap in het hertogdom Limburg, dat na verschillende naamswijzigingen en een fusie sinds 1929 door het leven gaat als het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en bij het eeuwfeest in 2013 het predicaat ‘Koninklijk’ kreeg.²⁰ Opmerkelijk hierbij is dat deze genootschappen zich in de meeste gevallen impliciet of expliciet ten doel stelden hiermee te laten zien hoezeer de provinciale of plaatselijke geschiedenis paste in een nationaal kader: het gewest of de regio moest worden neergezet als volwaardig onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden. Met andere woorden: slechts incidenteel was deze geschiedschrijving de uitdrukking van een ideaal van meer politieke of culturele autonomie. Hoogstens werd de regionale eigenheid geaccentueerd op grond van religieuze, linguïstische of landschappelijke verschillen. Ook in het Interbellum was dit nog het geval, bijvoorbeeld in de regionalistische beweging *Brabantia Nostra* (‘Brabant aan ons’), verbonden aan het gelijknamige tijdschrift (1935-1951), waarin geen algemene steun bestond voor de Groot-Nederlandse gedachte.²¹

Deze verenigingen waren gevestigd in de provinciehoofdsteden, waar doorgaans ook belangrijke gerechtshoven gevestigd waren. Leden waren notabelen, advocaten en rechters, liefhebberend op het terrein van de rechts-geschiedenis; daarnaast ook veel predikanten, pastoors, onderwijzers en boekverkopers. Men legde zich toe op verzamelen van karakteristieke museale objecten – zoals zilverwerk – en hield zich bezig met uitgeven en beschrijven van teksten, zoals middeleeuwse, wetsteksten, stadsrechtprivileges en dergelijke. De actieve leden deden verslag van hun onderzoekingen in nieuwe provinciaal-historische tijdschriften met welluidende namen zoals *De Vrije Fries*, *Taxandria* en de *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*. Sommige hadden

- 20 J.D.J. van Oss en J.G.M.M. Rosendaal, ‘Noordbrabants verleden als nationaal erfgoed. Geschiedbeoefening en beeldvorming in het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1837-1886’, *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 7 (1990) 9-47; J.A.J. Maessen, ‘Historiografie vanaf 1796’, in: H.F.J.M. van den Eerenbeemt (red.), *Geschiedenis van Noord-Brabant*, 3 dln. (Amsterdam en Meppel 1996-1997) III, 358-367; G.H.A. Venner, ‘De stichting en de eerste jaren van het Oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg’, *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 139 (2003) 143-201; *idem*, ‘Kort overzicht van de geschiedenis van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap’ (2012) op lgog.nl/geschiedenis (geraadpleegd 25 juli 2018).
- 21 J.L.G. van Oudheusden, *Brabantia Nostra. Een gewestelijke beweging voor fierheid en’schoner’ leven 1935-1951* (Tilburg 1990); J.L.G. van Oudheusden, ‘Edele Brabant, were di!’: op zoek naar een gewestelijke identiteit’, in: Van den Eerenbeemt (red.), *Geschiedenis van Noord-Brabant*, II, 407-418; B.J.M. van Raaij, ‘Het Brabants Studentengilde van Onze Lieve Vrouw. Een regionale katholieke studentenbeweging tussen antimodernisme en modernisme, 1926-1970’, *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 6 (1989) 155-206.

Titelpagina van de eerste jaargang van het jaarboek van het Oudheidkundig Genootschap in het hertogdom Limburg uit 1864. Collectie SHCL.

een wel aardig niveau, maar professioneel was het vrijwel nergens tot omstreeks 1900. Historici die zich op de universiteit de methode van de systematische bronnenkritiek hadden eigen gemaakt, zouden in de provincie pas na de eeuwwisseling hun intrede doen.

Het gaat misschien wat ver om Nederland als geesteswetenschappelijk achterlijk voor te stellen op het einde van de negentiende eeuw. Maar vooroplopen deed men niet bij de ontwikkeling van geschiedenis op academisch niveau en zeker niet waar het ging om het onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van de provincies. De tot ontluiking komende natiestaat Nederland – die een zware klap had gekregen met de afscheiding van België en daarvoor gaandeweg compensatie vond in de ontwikkeling van een koloniaal rijk – zocht zijn historische inspiratiebronnen logischerwijs in de Opstand tegen Spanje, de Gouden Eeuw en de geschiedenis van het protestantisme. Dat waren ook de eerste

velden waarop het kleine aantal historici en kerkhistorici zich bewoog dat sinds het eind van de negentiende eeuw opgeleid kon worden aan de toen langzaam tot nieuwe bloei komende universiteiten van Leiden, Amsterdam en Utrecht. Die kenden curricula voor geschiedenis, die dienden om leraren en archivariissen op te leiden. De historische leerstoelen die tot stand kwamen, kenden slechts een scheiding in algemene en vaderlandse geschiedenis. Een belangrijk resultaat van deze ontwikkeling was echter wel dat er in de diverse provinciale archiefcentra, die nu als Rijksarchieven in de provincie bekend stonden, steeds meer professionals actief waren. Professionals die de geschiedbeoefening in de eigen provincie konden ondersteunen en richting geven.

Met het oog op het onderwijs in de geschiedenis van de nieuwe natie en tot het aankweken van een nationaal besef introduceerde de Wet op het Lager Onderwijs van 1878 het schoolvak vaderlandse geschiedenis. Als vanzelfsprekend fungeerde hierin het oude graafschap Holland als prefiguratie van de negentiende-eeuwse natiestaat.²² In België gebeurde grosso modo hetzelfde: ook daar had de nieuwe natie geen andere voorgeschiedenis dan die van de oude gewesten en moest die dus opgenomen worden in een nationaal narratief. Historici richtten zich daar op de geschiedenis van Brabant en Vlaanderen, die fungeerden als *pars pro toto*.²³ In reactie hierop ontwikkelden zich her en der in Nederland in de boezem van de provinciale instellingen en genootschappen initiatieven die zich juist richtten op de beoefening van en het onderwijs in de regionale en lokale geschiedenis. Pas laat zou dit leiden tot eigen, regionaal georiënteerde schoolboeken. In 1940 verscheen bij de Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis in Tilburg, de huisdrukkerij van de Fraters van Tilburg, een belangrijke onderwijscongregatie, een schoolboek voor de *Geschiedenis van Brabant voor het 7e leerjaar*, geschreven door frater Victorianus Claassen (1889-1957).²⁴ Eerder, tussen 1915 en 1937, had hij leerboeken geschreven

- 22 J.G. Toebes, 'Van een leervak naar een denk- en doevak. Een bijdrage tot geschiedenis van het geschiedenisonderwijs', *Kleio* 17 (1976) 202-284, 206-208; *idem*, *Geschiedenis een vak apart* (Meppel 1981) 244; *idem*, 'De jongelingsleeftijd van Nederlands aanwezig'. De vaderlandse Middeleeuwen in het negentiende-eeuwse geschiedenisonderwijs', *Theoretische Geschiedenis* 26 (1999) 183-202, 189-190 en 192; J.K. Jans, 'Vaderlandse geschiedenis en de participerende burger', *De negentiende eeuw* 2 (2012) 104-119; A.H.J. Wilschut, 'History at the mercy of politicians and ideologies: Germany, England, and the Netherlands in the 19th and 20th centuries', *Journal of Curriculum Studies* 42 (2010) 693-723; J.K. Jans, *The Policy of History Education in the Netherlands and Belgium* (Florence 2014) 10-11, 15-16, 276-279; P. Rigtering, *Geschiedenisonderwijs en nationale identiteit in Nederland in de lange 19e eeuw (1789-1914)* (MA Thesis Geschiedenis Universiteit Leiden 2015) 37-41.
- 23 Tom Verschaffel, 'In Search of the Greatest Specificity. Some Observations on Regionalism', in: Wolfgang Cortjaens, Jan De Maeyer en Tom Verschaffel (ed.), *Historism and Cultural Identity in the Rhine-Meuse region. Tensions between Nationalism and Regionalism in the Nineteenth Century / Historismus und kulturelle Identität im Raum Rhein-Maas. Das 19. Jahrhundert im Spannungsfeld von Regionalismus und Nationalismus*. Kadoc - Artes 10 (Leuven 2008) 87-93, 88.
- 24 Vict. Claassen, *Geschiedenis van Brabant voor het 7e leerjaar* (Tilburg 1940).

De voorkant van het in 1940 verschenen schoolboek 'Geschiedenis van Brabant' van de hand van frater Victorianus Claassen. Collectie SHCL.

voor vaderlandse en algemene geschiedenis.²⁵ Pas vanaf de laatste eeuwwisseling verschenen geactualiseerde versies, vaak in reactie op het uitkomen van de nationale canon van de Nederlandse geschiedenis voor het onderwijs in 2004 en in aansluiting op de ontwikkeling van provinciale en lokale canons.²⁶

De academische impuls via de mediëvistiek in de jaren tot de Tweede Wereldoorlog

Van een gedegen bronnenkritische studie in de regio kon echter pas sprake zijn toen de wetenschappelijke mediëvistiek zijn intrede aan de Nederlandse universiteiten had gedaan. Men zou denken dat de beroemde Johan Huizinga (1872-1945) daarin een grote rol heeft gespeeld, maar dat is niet het geval. Huizinga

25 'Victorianus Claassen' op wiki.regionaalarchieftilburg.nl/Victorianus_Claassen (geraadpleegd 25 juli 2018).

26 Jos Venner, *Geschiedenis van Limburg*, 2 dln. (Maastricht 2000-2001); Gerard Sonnemans, Jurgen Pigmans en Theo Cuijpers, *Blikken op Brabant. De canon van Nederland in Noord-Brabants perspectief* (s-Hertogenbosch 2012).

Portretfoto van Otto Alexander Oppermann (1873-1946), mediëvist en oprichter van het Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis in Utrecht. Bron: H. Brugmans, N. Japikse en H.P. van den Aardweg, *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld* (Amsterdam 1938).

had wel promovendi maar maakte geen school. De eigenlijke impuls kwam uit Duitsland en Oostenrijk, in de personen van Otto Oppermann (1873-1946), die uit de buurt van Dresden kwam en in 1897 bij Karl Lamprecht (1856-1915) in Leipzig was gepromoveerd, en de Groningse hoogleraar Izaäk H. Gosses (1873-1940), die korte tijd in Marburg en in Wenen had gestudeerd, bij respectievelijk de economisch-historici Georg von Below (1858-1927) en Theodor Inama von Sternegg (1843-1908).²⁷ Met name Oppermann was belangrijk, omdat hij zich in de oorkondeleer bekwaamde en aan de Universiteit van Utrecht een Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis Utrecht stichtte, waar hij in 1904 als lector werd aangesteld om er later hoogleraar te worden. Hij ontplooiëde zich als een geharnast falsumjager, die overal vervalsingen in oorkonden ontmaskerde.²⁸

27 Over Oppermann: Christoph Strupp, 'Die Institutionalisierung der Geschichtswissenschaft in den Niederlanden: Otto Oppermann und das Institut für mittelalterliche Geschichte in Utrecht', *Rheinische Vierteljahrsblätter* 62 (1998) 320-352; over Gosses: C.A.A. Linssen, 'De historicus en hoogleraar Izaäk Hendrik Gosses (1873-1940)', in: C. Santing (ed.), *De geschiedenis van de Middeleeuwen aan de Groningse Universiteit 1614-1939* (Hilversum 1997) 119-158.

28 Bas van Bavel, 'Een verbeterde jacht op valse oorkonden. De diplomatische studiën van Oppermann en zijn school', *Madoc* 7 (1993) 245-251.

Hij riep daarmee – achteraf gezien terecht – veel tegenstand op maar wist het belang van een methodische aanpak over te dragen. Hij leidde veel goede Nederlandse mediëvisten van naam en faam op die hun weg vonden naar de nieuwe afdelingen middeleeuwse geschiedenis van de diverse universiteiten – ook van de nieuwe Katholieke Universiteit van Nijmegen bijvoorbeeld – en de diverse rijksarchieven. Het is deze generatie die zich stortte op het wetenschappelijk editeren van bronnen naar het model van de Duitse *Monumenta Germaniae Historica* om daarin een niveau te bereiken dat veel hoger kon zijn dan dat van de notabelen-dilettanten uit het midden van de negentiende eeuw. Door deze professionalisering kon de middeleeuwse geschiedenis van de diverse gewesten veel meer in detail onderzocht worden. Men kan in dit verband zelfs spreken van een herontdekking van de wording van de Nederlandse gewesten. Deze herontdekking onderstreepte de continuïteit tussen middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. Alleen Noord-Brabant en Limburg bleven hierin achter: het werken aan het *Oorkondenboek van Noord-Brabant* startte pas in 1962 en het eerste deel verscheen in 1979.²⁹ De Stichting Limburgse Oorkonden, die zich het publiceren van het ‘Digitaal Oorkondenboek Limburg’ ten doel stelt, werd zelfs pas opgericht in 2017.³⁰

Toch geldt de herwaardering van het middeleeuwse verleden voor elk van de Nederlandse gewesten, van Zeeland tot Groningen, inclusief Holland, dat nu ook zijn verenigingen kreeg. De resultaten van al dat onderzoek vonden voornamelijk hun neerslag in de genoemde provinciale tijdschriften, die in het midden van de negentiende eeuw waren opgezet. Die bereikten zo een betrekkelijk hoog kwalitatief niveau.

De eerste naoorlogse impuls voor regionale en lokale geschiedenis

Met dat alles kwam het echter niet zoals in Duitsland – met de *Landesgeschichte* – tot een afpaling van provinciale geschiedenis als een eigenstandige discipline. Gewestelijke geschiedenis werd en was aldus vooral middeleeuwse geschiedenis

29 Het *Oorkondenboek van Noord-Brabant* wordt na het verschijnen van twee gedrukte afleveringen in 1979 en 2000 vanaf 2009 digitaal voortgezet als het *Digitaal Oorkondenboek van Noord-Brabant* (DONB), zie www.donb.nl (geraadpleegd 26 juli 2018).

30 ‘Limburgse oorkonden. Editieproject en onderzoek naar de middeleeuwse schriftcultuur’, op www.huygens.knaw.nl/limburgse-oorkonden/ (geraadpleegd 26 juli 2018). Doel van dit project is de digitalisering en ontsluiting van 442 originele Limburgse oorkonden van vóór 1301 en onderzoek naar de Limburgse middeleeuwse schriftcultuur.

met een verlenging tot in de vroegmoderne tijd, bedreven met de algemene en meer toegespitste methoden van mediëvistische bronnenkritiek. De instituties, van provinciale genootschappen voor geschiedenis en oudheidkunde tot archieven, bleven bestaan en de archivariissen bleven de drijvende krachten.

Het is pas na de Tweede Wereldoorlog dat de geschiedbeoefening van landstroken met een beperkte omvang in Nederland van een eigen noemer is voorzien. Ze heette niet provinciale maar regionale geschiedenis. Liever nog sprak en spreekt men in één adem van regionale én lokale geschiedenis. Dit genre bood de beoefenaars de vrijheid om zich niet dwingend aan de vaak negentiende-eeuwse territoriale grenzen te houden. Vooral in de jaren 1960 won regionale en lokale geschiedenis aan populariteit en werd zij veelvuldig en intensief beoefend. De protagonisten ervan bouwden logischerwijs voort op de al geschetste mediëvistische traditie. Het is in dit verband geen toeval dat de eerste leerstoel op dit terrein aan een Nederlandse universiteit van 1960 tot 1970 werd bezet door de jurist en mediëvist W.J. (Wiebe Jappe) Alberts (1900-1987), een leerling van Oppermann.³¹ Hij was toen bijzonder hoogleraar ‘Interregionale geschiedenis, in het bijzonder van middeleeuws Oost-Nederland en West-Duitsland’ aan de Rijksuniversiteit van Utrecht. In zijn oratie bepleitte hij het onderzoek naar de interregionale betrekkingen tussen de middeleeuwse territoria en de beoefening van wat in Duitsland *geschichtliche Landeskunde* wordt genoemd: regionale en interregionale geschiedenis in al haar aspecten in samenhang met onder meer archeologie, historische geografie en naam- en dialectkunde.³² Alberts onderhield logischerwijs veel contacten met Duitse historici uit het Nederrijng gebied en Westfalen, maar liet zich ook inspireren door de Engelse *Local History*-traditie, zoals ontwikkeld door W.G. Hoskins (1908-1992), die aan de universiteit van Leicester de eerste universitaire afdeling voor *English Local History* stichtte en ook navolging kreeg in Cambridge.

Aan het Utrechtse Instituut voor Geschiedenis stond Alberts tamelijk geïsoleerd, maar bijvoorbeeld ook in Limburg kreeg hij niet echt een voet aan de grond.³³ Hij schreef elkaar deels overlappende geschiedenissen van de Gelderse

31 Zijn achternaam wordt vaak abusievelijk weergegeven als Jappe Alberts. Zie W.J. Alberts, ‘Iets over de beoefening van regionale en lokale geschiedenis’, *Groniek* nr. 76 (1982) 3-4.

32 “Jappe’ Alberts 1900-1987, historicus” op repertorium.library.uu.nl/sites/repertorium.library.uu.nl/files/Alberts.docx (geraadpleegd 26 juli 2018).

33 Willibrord Rutten, ‘Vijftig jaar Sociaal Historisch Centrum voor Limburg. Hoofdpijnen en keerpunten’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 45 (2000) (= Ad Knotter en Willibrord Rutten (red.), *Maakbaar Limburg. De constructie van een samenleving in een eeuw van uitersten*) 9-26, 18; zie ook Ad Knotter, ‘Na de Kulturraumforschung. Oude en nieuwe concepten in de grensoverschrijdende regionale geschiedschrijving’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 118 (2005) 227-246, 239-240.

en Limburgse territoria, die als achterhaald gelden.³⁴ Zijn – ook wetenschappelijk – traditionele habitus en benadering van de geschiedenis pasten niet in de vooruitstrevende atmosfeer van de jaren 1960. Bij zijn afscheid als hoogleraar in 1970 hield hij geen rede aan de universiteit maar in het Arnhemse Provinciehuis. Daarin pleitte hij voor de beoefening van de lokale en regionale geschiedenis. Het stak hem persoonlijk dat met zijn vertrek ook zijn leerstoel werd opgeheven, al was die destijds nadrukkelijk voor hem als persoonlijke leeropdracht ingesteld. In zijn rede concludeerde hij dan ook ‘dat het er naar uitziet, dat de voortzetting der werkzaamheden op het gebied van de lokale, regionale en interregionale geschiedenis in nog sterkere mate dan tot nu toe in de “randgewesten” en in hoofdzaak buiten Utrecht zal moeten geschieden’. Daarom bepleitte hij een nauwe samenwerking tussen vakhistorici en amateurs.³⁵

Toch was Alberts niet de man die in Nederland de regionale of regionaliserende geschiedenis op academisch niveau ontwikkeld en tot bloei gebracht heeft. Dat was eerder Bernard H. Slicher van Bath (1910-2004), ook weer een mediëvist en leerling van Gosses en Oppermann.³⁶ Hij had tijdens de oorlog zijn proefschrift geschreven met de titel *Mensch en land in de Middeleeuwen. Bijdrage tot een geschiedenis der nederzettingen in oostelijk Nederland* (Assen 1944), waarmee de provincies Drenthe, Overijssel en Gelderland bedoeld zijn. Hierin behandelde hij bekende thema’s als hoven en horigheid, ontginningen en agrarische structuren vergelijkenderwijs voor een enorm gebied. Hij keerde zich af van de door de Nazitijd in diskrediet geraakte mediëvistiek en oriënteerde zich gaandeweg meer en meer op de Franse *Annales*-school van Lucien Febvre (1878-1956) en Marc Bloch (1886-1944), of liever op de tweede generatie historici uit die kring, zoals Emmanuel Le Roy Ladurie (1929), met hun nadruk op het belang van de schijnbaar onveranderlijke *longue durée* van geografische en sociale structuren.

Belangrijk was dat Slicher van Bath in 1956 aan de Landbouwhogeschool te Wageningen een nieuwe Afdeling Agrarische Geschiedenis kon oprichten, die zich op de demografie en plattelandsgeschiedenis van de regio’s in de Nederlanden richtte. Daarbij ging het qua periode niet meer om de middeleeuwen maar om de tijd van het Ancien Régime tot 1800. Sindsdien spreekt men van de zogenoemde

34 W.J. Alberts, *Geschiedenis van Gelderland* (s-Gravenhage 1966); idem, *Geschiedenis van de beide Limburgen. Beknopte geschiedenis van het gebied omvattende de tegenwoordige Nederlandse en Belgische provincies Limburg. Maastrandse Monografieën 15, 17* (2 dln.; Assen 1972-1974); idem, *Overzicht van de geschiedenis van de Nederrijnse territoria tussen Maas en Rijn. Maastrandse Monografieën 28, 36* (2 dln.; Assen 1979-1982).

35 Voor die amateurs schreef hij samen met A.G. van der Steur de *Handleiding voor de beoefening van lokale en regionale geschiedenis* (eerste druk, Bussum 1968).

36 ‘Bernard Hendrik Slicher van Bath 1910-2004, Historicus’ op www.biografischwoordenboekgelderland.nl/bio/6_Bernard_Hendrik_Slicher_van_Bath, geraadpleegd 27 juli 2018.

Bernard Hendrik Slicher van Bath (1910-2004), één van de bekendste Nederlandse geschiedkundigen van de twintigste eeuw. In 1956 richtte hij de afdeling Agrarische Geschiedenis op aan de Landbouwhogeschool Wageningen en stond daarmee aan de wieg van wat in historische kringen de Wageningse School is gaan heten. Bron: <https://www.knaw.nl>

Wageningse school, met als bekende vertegenwoordigers A.M. (Ad) van der Woude (1932-2008) en Pim Kooij (1945-2016). De regio's die men er bestudeerde, vielen soms samen met provincies – zoals in de studie over *Drie eeuwen sociale en economische ontwikkelingen in Friesland van 1500 tot 1800* van J.A. Faber uit 1972 – maar veel vaker ook niet. Dan ging het om kleinere eenheden zoals het Noorderkwartier van Noord-Holland (Van der Woude) of het Land van Heusden in Noord-Brabant (Hoppenbrouwers) of landschappen die meer dan één provincie konden doorsnijden, zoals de kleipolders van Zeeland en West-Brabant.³⁷

Deze nadruk op sociale en economische geschiedenis van de regio viel ook te bespeuren in het werk van de Tilburgse hoogleraar H.F.J.M. (Harry) van den Eerenbeemt (1930-2008). Vanaf 1956 legde hij aan de Katholieke Hogeschool, vanaf 1986 Katholieke Universiteit Brabant, in een relatief isolement een stevig wetenschappelijk fundament onder de Noord-Brabantse regionale

37 A.M. van der Woude, *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland in de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw* (Wageningen 1972); P.C.M. Hoppenbrouwers, *Een middeleeuwse samenleving. Het Land van Heusden ca. 1360 - ca. 1515. Historia Agriculturae 25* (Groningen 1992).

geschiedschrijving, met nadruk op de achttiende tot en met twintigste eeuw en sociaaleconomische thema's.³⁸ Zijn bedoeling om op basis van de reeks deelstudies uiteindelijk te komen tot een integrale geschiedschrijving van Noord-Brabant kon hij – samen met zijn talrijke promoti – verwezenlijken in een driedelige *Geschiedenis van Noord-Brabant* van 1796 tot 1996.³⁹ Ondanks zijn onvermoeibaar ijveren bleef aan zijn universiteit een echte academische structuur voor de geschiedbeoefening ontbreken. Hij bedreef de regionale geschiedenis eerder ondanks dan dankzij zijn universitaire leerstoel en moest keer op keer zijn aandacht voor Noord-Brabant verdedigen. In 2004, negen jaar na Van den Eerenbeemts emeritaat, werd zijn leerstoel opgeheven.⁴⁰

De ontwikkeling in de rurale en sociaaleconomische geschiedenis van de regio heeft zich tussen pakweg 1960 en 1990 met kracht doorgezet, niet alleen voor de tijd van het Ancien Régime, maar inmiddels ook voor de negentiende en twintigste eeuw. Zij vond overigens steeds nauw aansluiting bij verwante disciplines als de nederzettingsgeschiedenis, de historische geografie of landschapsgeschiedenis en de toponymie. Ook op andere historische vakterreinen, zoals de kerkgeschiedenis, brak de regionaliserende benadering in deze tijd sterk door. Zo werden thema's als reformatie en confessionalisering mede onder impuls van Duitse onderzoekers systematisch per stad en streek uitgezet.⁴¹

De Werkgemeenschap voor Regionale geschiedenis en de popularisering van de discipline

Al deze ontwikkelingen leidden in de jaren 1970 tot pogingen om de regionale geschiedenis binnen het nationaal wetenschapsverband een eigen plek te geven met recht op reservering van onderzoeksgelden. In dit verband moet vooral de naam genoemd worden van de nederzettingshistoricus D.P. (Dick) Blok (1925), directeur van het P.J. Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde. Hij was betrokken bij de oprichting van de zogenoemde Werkgemeenschap (later Sectie) Lokale en Regionale Geschiedenis, als

38 Kitty de Leeuw en Arnoud-Jan Bijsterveld, 'Prof. dr. H.F.J.M. (Harry) van den Eerenbeemt', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 119 (2006) 537-542; Arnoud-Jan Bijsterveld en Peter Nissen, 'In memoriam prof. dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt (* Roosendaal en Nispen 1 januari 1930 – † Tilburg 7 juli 2008)', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 25 (2008) 123-129.

39 Van den Eerenbeemt (red.), *Geschiedenis van Noord-Brabant*.

40 Wel kreeg hij in 2014 een straatnaam in Waalwijk: Arnoud-Jan Bijsterveld, 'What's in a (street)name?', *In Brabant* 6 nr. 1 (2015) 64-67.

41 Een studie die in Nederland op dit terrein de toon zette, was de dissertatie van Joke Spaans, *Haarlem na de reformatie. Stedelijke cultuur en kerkelijk leven, 1577-1620* (s-Gravenhage 1989).

onderafdeling van de Stichting voor Historisch Onderzoek van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Het doel van deze werkgemeenschap was om het als eigen discipline begrepen vakgebied – met zijn historische benadering van thema en bronnen op meso- en microniveau – sterker verankerd te laten raken in het officiële wetenschapsbedrijf. Blok en de zijnen wilden de regionale geschiedenis tegelijkertijd ook in brede zin populair maken door de banden met lokaalhistorische kringen te verstevigen en de geschiedbeoefening door amateurs op een hoger plan te brengen.

Deze organisatie heeft tussen 1976 en 1991 bestaan en was ook betrokken bij het opzetten en beoordelen van dissertatieonderzoek. Er zijn enkele belangwekkende studies uit voortgekomen. Verder hebben het bestuur en de leden zich verdienstelijk gemaakt met het schrijven van handleidingen voor amateurhistorici⁴² en het organiseren van een tweejaarlijkse prijs voor de beste studie op het terrein van de regionale en lokale geschiedenis. De Sectie is aan het begin van de jaren 1990 ter ziele is gegaan bij een reorganisatie van de historische tak van NWO, waardoor het althans op nationaal niveau niet tot een institutionele fundering van de discipline is gekomen. De prijs bestaat echter nog steeds onder de naam Prof. Van Winterprijs, tweejaarlijks uitgereikt voor het beste boek op het terrein van de lokale en regionale geschiedenis. Het winnen ervan geldt in de Nederlandse historische wereld als behoorlijk prestigieus. Als vervolg op de Sectie richtte het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg in oktober 1992 de Vereniging Lokale en regionale geschiedenis op. Zij beoogde de bevordering van het onderzoek op het gebied van de lokale en regionale geschiedenis van Nederland. In 1999 werd de vereniging weer opgeheven.

In de tijd waarin de genoemde werkgemeenschap zich nationaal voor het vakgebied inspande, werden ook decentraal in tal van provincies initiatieven genomen om de geschiedbeoefening door amateurs te bevorderen. Diverse provinciebesturen stelden daartoe ‘geschiedenisconsulenten’ aan, die de vele nieuw ontstane heemkundige en oudheidkundige kringen moesten begeleiden door bijvoorbeeld redactiewerkzaamheden te verrichten en lezingen te organiseren. In twee provincies werden die taken ondergebracht bij instituten die zich met de cultuur van de eigen regio bezighielden en die mede vanuit emancipatorische motieven waren opgericht. Dat waren voor Friesland de sinds 1938 bestaande Fryske Akademy, die zich overigens in hoofdzaak bezighield met de wetenschappelijke bestudering van de Friese taal. Geschiedenis vormt daar

42 Het betreft de *Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis*, waarvan tussen 1988 en 1993 in totaal 11 deeltjes zijn uitgekomen, gewijd aan uiteenlopende thema's zoals strafrecht en criminaliteit, historische geografie, demografie, dorpsgeschiedenis, eliteonderzoek, enzovoort.

een tweede onderzoeksthema. Om de historische afdeling promovendi te kunnen laten aannemen en haar beter in academische netwerken te doen functioneren creëerde de Akademy in de afgelopen 15 jaar twee bijzondere leerstoelen, van de tweede auteur aan de Universiteit van Leiden en van Hanno Brand aan de Rijksuniversiteit Groningen.

In Limburg is er het in 1949 gestichte Sociaal Historisch Centrum Limburg, dat een eerste onderzoeksthema vond in de geschiedenis van de voor Zuid-Limburg zo kenmerkende mijnbouw, met zijn sociale en economische problematiek.⁴³ Ook nu nog is het SHCL in de eerste plaats een kenniscentrum voor regionale geschiedbeoefening en wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de sociaaleconomische en sociaal-culturele geschiedenis van Limburg in de negentiende en twintigste eeuw. Vanuit het SHCL werd aan de toenmalige Rijksuniversiteit Limburg een bijzondere leerstoel sociaal-economische geschiedenis van Limburg ingesteld, die tussen 1983 en 1998 werd bekleed door SHCL-directeur prof. dr. J.C.G.M. (Hans) Jansen. De thans afscheid nemende directeur van dit centrum is sinds 1998 bijzonder hoogleraar ‘Vergelijkende regionale geschiedenis, in het bijzonder die van Limburg en aangrenzende regio’s’ aan de Universiteit van Maastricht.

Noord-Brabant kende vanaf 1960 een afzonderlijke Historische Sectie binnen het eerbiedwaardige Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.⁴⁴ Een belangrijke stap in de modernisering van de geschiedbeoefening – en gelijktijdige onttaking van het Genootschap – was de benoeming in 1976 van een zogeheten begeleider regionale geschiedenis. De afkorting (BRG) kreeg een tweede leven in de stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening (vanaf 1987). Dit provinciaal steun- en coördinatiepunt, waarvan de directeur zich ‘provinciaal historicus’ mocht noemen, sneed in 1992 de laatste banden met het Genootschap door en is in 2009 opgegaan in de Stichting Erfgoed Brabant. Deze voert sinds 2014 ook het beheer over de twee door de provincie Noord-Brabant bekostigde bijzondere leerstoelen, ‘Cultuur in Brabant’ (ingesteld in 1993 en sinds 1999 bekleed door de eerste auteur) en ‘Diversiteit in Taal en Cultuur in Brabant’ (vanaf 2009 bekleed door de taalkundige Jos Swanenberg). Het deskundighedsprogramma waaronder de beide leerstoelen vallen, bestaat sinds 2013 en heet Erfgoed Brabant Academie. Een regionaalhistorisch onderzoeksinstituut of kenniscentrum moet Noord-Brabant, ondanks herhaalde aanzetten daartoe, echter nog altijd ontberen.

43 Rutten, ‘Vijftig jaar Sociaal Historisch Centrum voor Limburg’.

44 A.W.F.M. van de Sande, ‘De Historische Sectie van het Provinciaal Genootschap. Schets van een kwart eeuw pionierswerk, 1960-1985’, *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 13 (1996) 8-37.

Zo leek het er in de jaren 1980 – toen beide auteurs als hun werk als historicus aanvatten – op dat de regionale geschiedenis in alle opzichten verworteld zou raken. Niettemin bleek ook al in deze jaren wel dat ‘popularisering en verwetenschappelijking’ vaak op gespannen voet met elkaar staan.

Ontwikkelingen sinds 1985: provinciegeschiedenissen als platform

Sinds het midden van de jaren 1980 lijken de ontwikkelingen – wat de infrastructuur voor de regionale geschiedenis op provinciaal niveau betreft – twee verschillende kanten te zijn opgegaan. De Nederlandse provincies blijken te klein zijn om echte regionaalhistorische onderzoeksinstituten te onderhouden. Zij hebben, anders dan de Duitse *Bundesländer*, geen uitgebreide bevoegdheden op het terrein van onderwijs en wetenschap. Wat voor hen telt, is economische ontwikkeling en ruimtelijke planning en natuurbeheer en daarnaast zoiets vaags als de bevordering van provinciale cultuur in het algemeen – van taalbevordering tot theater. In dit licht is het begrijpelijk dat het fenomeen van de geschiedenisconsulenten nog wel bestaat maar zich na de jaren 1990 meer in de richting van erfgoedbeheer ontwikkelde dan in die van historische onderzoeksgroepen. De consulenten, die klein in aantal zijn, moeten samen met archeologen en monumentenzorgers vorm geven aan het in stand houden van en aandachtvragen voor erfgoed in de breedste zin van het woord.⁴⁵

De andere pijler voor de bevordering van de provinciale geschiedbeoefening bestond en bestaat uit de voormalige Rijksarchieven in de provincie. Deze zijn – soms na fusies met regionale bibliotheken – veelal flink in omvang gegroeid. Een aantal afficheert zich nu als Regionaal Historisch Centrum. De nadruk ligt bij de meeste echter op dienstverlening en het bereiken van een zo groot mogelijk publiek. Valorisatie en maatschappelijke dienstverlening zijn hier de trefwoorden. Het betekent dat de staf minder vaak dan vroeger tijd aan onderzoek en redactiewerkzaamheden kan besteden en de wetenschappelijke bestudering van archiefbronnen moet overlaten aan universitaire vorsers.

Toch ziet men in veel provincies – zowel bij de bestuurders en erfgoedambtenaren binnen het provinciale apparaat, als bij de archiefbeheerders

45 Zie bijvoorbeeld de evaluatie van Arnoud-Jan Bijsterveld, ‘Op het scherp van de snede. De leerstoel ‘Cultuur in Brabant’ tussen maatschappelijk engagement en onafhankelijke kennisverwerving’, in: *idem, Maakbaar erfgoed. Perspectieven op regionale geschiedenis, cultureel erfgoed en identiteit in Noord-Brabant* (Tilburg 2009) 159-186.

en de belangrijkste historische verenigingen – een niet aflatend streven om de geschiedenis van het eigen gewest met allerhande projecten te bevorderen. Ze doen dat meestal door verbindingen met academische historici te zoeken. Wanneer de provincie beschikt over één of meer universiteiten met een historische afdeling, kan men een beroep doen op daaraan verbonden academici. Universiteitsloze provincies doen hun best relaties aan te gaan met een voor hen relevante universiteit. De oplossingen worden gezocht in twee richtingen: allereerst het aanstellen en financieren van bijzondere hoogleraren voor een of andere vorm van regionale geschiedenis en daarnaast het opzetten van tijdelijke prestige-ondernemingen, zoals de uitgave en financiering van meerdelige geschiedenis- en encyclopedieprojecten.

Het eerste is het minst kostbaar en levert goede resultaten op als de hoogleraar in kwestie promotieprojecten – soms ook weer met aanvullende steun vanuit de provincies – tot een succesvol einde weet te brengen. Dan moet zijn of haar aanstelling natuurlijk wel een langere looptijd hebben, waarvan niet altijd sprake is. Op dit moment zijn er in Nederland zoals gezegd acht hoogleraren met regionaalhistorische leerstoelen actief, met een scala aan thematische benaderingen. Het gaat daarbij overwegend om de perifere provincies, die – op welke wijze dan ook – zulke leerstoelen mogelijk maken. Men bedenke overigens dat het op één uitzondering na hoogleraarschappen in deeltijd betreft, van mensen die daarnaast een hoofdaanstelling hebben als onderzoeker aan een universiteit of ander onderzoeksinstituut. Van die acht regionale hoogleraren hebben er drie een achtergrond in sociaaleconomische en vier in middeleeuwse geschiedenis – dus de in de vorige eeuw ingezette traditie in de regionale geschiedenis vanuit de mediëvistiek en sociaaleconomische geschiedenis wordt nog altijd voortgezet!

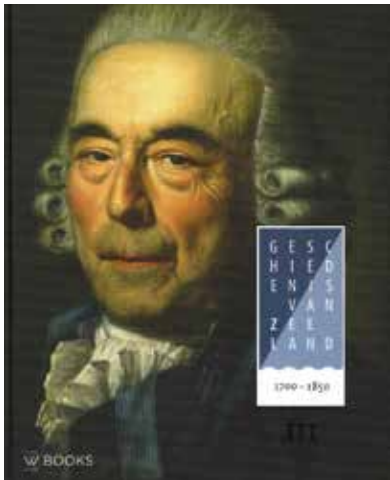
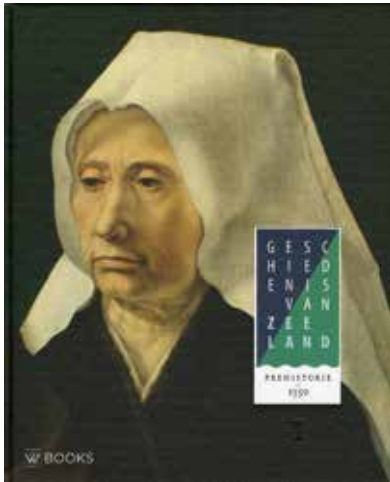
Het tweede – het doen uitgeven van een meerdelige totaalgeschiedenis van de provincie – is weliswaar kostbaar, maar kan door zijn tijdelijke opzet voor provinciebesturen aantrekkelijk zijn. De interesse ervoor blijkt in alle gevallen sterk afhankelijk van de persoonlijke culturele belangstellingssfeer van de zittende bestuurders. De doorslaggevende factor is echter altijd de beschikbaarheid van voldoende financiële middelen. Een gunstig toeval wil dat de meeste Nederlandse provincies, anders dan de centrale overheid of de bestuurslaag van de gemeenten, over aanzienlijke financiële reserves beschikken. Dat komt omdat ze vroeger eigenaar waren van de nutsbedrijven – die water, gas en elektriciteit aan de burger leveren – en ze deze, in het fusie- en concentratieproces op dit terrein van de afgelopen jaren, voor vele honderden miljoenen direct of indirect aan internationale firma's hebben kunnen verkopen. Van dat vermogen kunnen ze af en toe iets opzij zetten, ook voor erfgoeddoeleinden. Zelfs provincies die niet

zo'n sterke traditie hebben van eigenheid en culturele autonomie, zoals Utrecht en Zuid- en Noord-Holland, blijken daardoor bereid om uit te pakken met historische projecten, in een poging hun burgers van het belang van hun bestaan als staatkundige eenheid te overtuigen – want dat bestaan is zeker niet onbedreigd, gezien de verregaande plannen van opeenvolgende Nederlandse regeringen om provincies samen te voegen. Hoe lang de provincies nog over ruime geldmiddelen beschikken en daaruit ook historische prestigeprojecten willen blijven betalen, is echter ongewis. De naweeën van de kredietcrisis van 2008 leidden bijvoorbeeld in Noord-Brabant vanaf 2011 – en opnieuw vanaf 2015 – tot een aanzienlijke reductie van de investeringen in immaterieel erfgoed en kennisverwerving; de 'harde' sector van het monumentaal erfgoed bleef goeddeels buiten schot.

Deze al lang lopende trend om uitgebreide provinciegeschiedenissen te verzorgen en te herbewerken – sommige provincies zijn al aan hun derde integrale geschiedenis toe – heeft absoluut een stimulerende uitwerking op de regionale geschiedschrijving. Daardoor komt er meer ruimte en aandacht voor de regionaliserende benadering die binnen de verschillende historische vakgebieden aan de universiteit wordt bedreven. Ze leidt er immers toe dat tal van historici door de redacties worden uitgenodigd, vaak tegen een vergoeding, er hun onderzoeksresultaten synthetiserend in vast te leggen. De kwaliteit – synthese, vergelijking – hangt af van het organiserend team en de wijze waarop dat de verschillende bijdragen vanuit een gekozen perspectief op elkaar weet af te stemmen. Wie de laatste producties bekijkt – van Groningen, Zeeland en Limburg – kan vaststellen dat het provinciale kader een container van een haast ideale omvang biedt om tot zo'n vergelijkende afstemming te komen.⁴⁶ Paul Brusse, de hoofdredacteur van het Zeeuwse werk, sprak in dit verband van de provinciegeschiedenis als 'het hoogst haalbare in de regionale historische wetenschap in Nederland'.⁴⁷ Daarbij maken we wel de kanttekening dat provinciegeschiedenis als publicatiemiddel meer een platform vormt voor het samenbrengen van eerder verricht onderzoek dan een innovatief werkveld creëert met eigen bronnen en een eigen benaderingswijze.

46 M.G.J. Duijvendak e.a. (red.), *Geschiedenis van Groningen*, 3 dln. (Zwolle en Groningen 2008-2009); Paul Brusse, Peter Henderikx, Wijnand Mijnhardt, Jeanine Dekker en Jan Zwemer (red.), *Geschiedenis van Zeeland*, 4 dln. (Zwolle 2012-2014); Paul Tummers, Louis Berkvens, Arnoud-Jan Bijsterveld, Ad Knotter, Leo Wessels met Frank Hermans en Eric van Royen (red.), *Limburg. Een geschiedenis*, 3 dln. (Maastricht 2015).

47 Paul Brusse, 'De provinciegeschiedenis: het hoogst haalbare in de regionale historische wetenschap in Nederland', *Historisch Jaarboek Groningen* (2009) 111-127.

De 4-delige serie "Geschiedenis van Zeeland", uitgegeven door WBOOKS tussen 2012 en 2014.

Bron: Uitgeverij WBOOKS Zwolle.

Perspectieven

In een samenleving die in toenemende mate een spanning ervaart tussen globaliserende tendensen en bezorgdheid om de teloorgang van 'eigen identiteit' en 'culturele eigenheid' – wat die ook mogen inhouden – lijkt de regionaliserende en lokaliserende aanpak van geschiedbeoefening van groot belang. Regionale en lokale geschiedbeoefening is daarom toe aan een herwaardering binnen het totaal van de historische wetenschappen in Nederland, of het nu om rurale of urbane, om

culturele, sociaalhistorische of religieuze thema's gaat. Ondanks de steeds sterkere nadruk op *global history* waarvan op tal van universiteiten sprake is, hoeft men de wereld immers niet alleen te bestuderen met een verrekijker. Een microscoop kan haar ook dichterbij brengen. Juist om geschiedenis in een internationaal en zelfs mondiaal perspectief te kunnen beoefenen is het noodzakelijk het niveau van kennis van de eigen regionale en lokale geschiedenis op een hoog peil te houden. Deze fungeert immers als onmisbare bouwsteen voor de 'grote geschiedverhalen', of die nu op nationaal of Europees niveau geconcipieerd worden. 'All history is local history', stelde de Engelse historicus Chris Wickham al 30 jaar terug.⁴⁸ Alle grote geschiedverhalen berusten op lokale gebeurtenissen en situaties. De geschiedenis van afzonderlijke plaatsen en regio's wordt in de historiografie vaak slechts gebruikt ter illustratie van een bepaald historisch proces, zoals de Reformatie van de zestiende eeuw of de industriële revolutie. Maar dergelijke grote historische ontwikkelingen zijn samengesteld of herleid uit de ontelbare individuele ervaringen en handelingen van de mannen en vrouwen die het werkelijke object van de geschiedenis vormen. Hun levens speelden zich af tegen de achtergrond van de lokale samenleving en binnen de sociale gemeenschap van gehucht, dorp, stad en streek. Deze fungeert als de microkosmos waarin zich grote ontwikkelingen weerspiegelen maar die ook zelf fungeert als actor. Dus is alle geschiedenis lokale geschiedenis. Zoals Maarten Duijvendak schreef in een recensie van een dissertatie over de lokale sigarennijverheid in Valkenswaard:

Op het eerste gezicht lijkt dit boek te dik; 440 pagina's tekst over zeventig jaar nijverheid in een dorpje met minder dan 5000 inwoners. In een tijd dat *Global History* hoog op de onderzoeksagenda staat, verrast zo'n boek wellicht. Toch, ik zou willen dat er meer van dit type boeken geschreven werd over plaatsen met een specifieke nijverheid. Ze kunnen immers scherp zicht bieden op complexe veranderingsprocessen en daarom zijn dit soort lokale studies onverminderd belangrijk. Het hier besproken boek kan wellicht als voorbeeld dienen.⁴⁹

Voorwaarde is uiteraard dat regionale en lokale geschiedenis steeds comparatief en transnationaal bedreven wordt. Voor wetenschappelijk onderzoek naar een streek of stad, of naar de ontwikkeling van een bepaald fenomeen binnen die

48 Chris J. Wickham, *The Mountain and the City. The Tuscan Appenines in the Early Middle Ages* (Oxford 1988) 1; aangehaald in Bijsterveld, 'Het maakbare verleden', 29.

49 M. Duijvendak, bespreking van: Henk van Mierlo, *Tabakswerkers, landbouwers en patroons. Ondernemersmacht en arbeiderskracht in een industrialiserende gemeenschap Valkenswaard 1850-1920* (Tilburg 2014), *BMGN - Low Countries Historical Review* 130 nr. 4 (2015) review 77. DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10156>.

streek of stad, is het essentieel te vergelijken met andere regio's in eigen land en daarbuiten.⁵⁰ Een dergelijke, letterlijk grensoverschrijdende benadering, waarin wetenschappers buiten de kaders van hun eigen, geconstrueerde regionale, nationale, taalkundige en zelfs etnische identiteit treden, biedt de enige garantie op duurzaam wetenschappelijk succes. Tegelijk is hiermee de regionale samenleving gediend. In onze tijd beweren sommigen dat de 'autochtone' identiteit onder druk staat van de nieuwkomers in onze samenleving. Zij lijken te streven naar een nieuw nationalistisch en etnisch discours waarin degenen die de oudste oorsprong kunnen claimen, op grond daarvan het recht hebben op culturele dominantie. Juist in deze context is het zaak de regionale geschiedenis, cultuur en taal te bestuderen en te analyseren met oog voor het eender én het andere, waarbij dynamiek, interactie en diversiteit worden gezien als kwaliteiten van cultuur en niet als verwording of achteruitgang. De regio's waarin wij leven, onderdeel van de Lage Landen, hebben historisch gezien hun succes altijd ontleend aan de mate van uitwisseling met andere regio's, landen en culturen. Een dergelijk uitgangspunt leidt niet tot cultuurrelativisme of een al te gemakkelijk *anything goes*, maar wel tot een besef dat regionale én nationale cultuur en taal tijd-, plaats- en groepsgebonden zijn en dus dynamisch.

In dit verband is het goed nog maar eens op het schrijven dat het regionale en lokale niet het tegendeel zijn van het globale of mondiale. Sterker nog: het lokale en het regionale krijgen pas reliëf, perspectief en betekenis in relatie tot het grotere kader. Zoals Roland Robertson schrijft in zijn essay over glocalisering:

(...) the global is not in and of itself counterpoised to the local. Rather, what is often referred to as the local is essentially included within the global. In this respect, globalization, defined in its most general sense as the compression of the world as a whole, involves the linking of localities. But it also involves the 'invention of locality', in the same general sense of the idea of the invention of tradition.⁵¹

Deze 'invention of locality' staat voor glocalisering als een proces, dat wil zeggen de interactie van globalisering met lokale leefwerelden in hun traditionele lokale structuren en omgevingen. Anton Schuurman wees al in 1999 op het nut van de term glocalisering als aanduiding voor de interactie die ten grondslag ligt aan de modernisering van de plattelandscultuur in de negentiende en vroege

50 Ontleend aan Bijsterveld, 'Op het scherp van de snede', 184.

51 Roland Robertson, 'Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity', in: M. Featherstone, S. Lash en R. Robertson (ed.), *Global Modernities* (London 1995) 25-44, 35; geciteerd in Victor Roudome tof, *Glocalization: A Critical Introduction* (New York 2016) 9.

twintigste eeuw.⁵² Hij ziet die uitdrukkelijk als het product van de wisselwerking tussen krachten van ‘onderaf’, vanuit de lokale en regionale stedelijke en plattelandscultuur, en ‘top-down’-processen als nationalisering, industrialisering en commercialisering.

Opmerkelijk genoeg is deze opvatting niet eens nieuw. Al in de eerste helft van de negentiende eeuw pleitte de in het Friese Grouw geboren predikant Joost Halbertsma (1789-1869) voor een visie op de Friese taal en cultuur die deze niet zou isoleren en als uniek beschouwen, ‘maar juist laten meetellen in de wereld als een van de verschillende Europese talen’.⁵³ Hij dacht groter en internationaler en onttrok zich dus aan het cliché van de negentiende-eeuwse nationalist of regionalist: hij richtte zich juist niet op de opbouw en erkenning van de Nederlandse natie maar streefde naar de eenheid van Europa. Daarin zouden culturen verdwijnen en dat rechtvaardigde de studie van oude talen en culturen als bouwstenen van emancipatie en ontvoogding van de burger.

Ook de afscheidnemende hoogleraar en SHCL-directeur heeft deze opvatting een- en andermaal geventileerd. Als niet-Limburger ontwikkelde hij in Maastricht een meer internationaal georiënteerd bewustzijn, waarin een comparatieve, grensoverschrijdende en internationale benadering van het regionaalhistorisch onderzoek centraal staat. Allereerst komt daarmee de verhouding tussen centrum en periferie – vanuit de landprovincies van Nederland vaak gepercipieerd als een geschiedenis van achterstelling en bevoogding – in een ander daglicht te staan. Ligging aan de hedendaagse, feitelijk pas in de negentiende eeuw vastgelegde grens betekent nog niet dat grensregio’s altijd perifere regio’s zijn geweest. Alle drie de regio’s die hier besproken worden – Friesland, Noord-Brabant en Limburg – maakten ooit in hun geschiedenis deel uit van een politiek of cultureel kerngebied. Juist hun grensligging maakte hen vaak het toneel en zelfs de bakermat van economische, sociale, demografische, culturele en/of religieuze dynamiek en innovatie waarmee zij vooruitliepen op de zogenaamde kernregio’s. Juist de mate van dynamiek, uitwisseling en grensverkeer maakt van ieder van de drie genoemde regio’s eerder een doorgangsgebied dan een gesloten *Kulturraum* waarin ‘van oudsher in het verleden gewortelde en uiteindelijk door de geschiedenis heen samenhangende cultuuruitingen van verschillende aard bestaan’, vooral in taalkundige en volkskundige zin.⁵⁴ Eerder dan culturele grenzen doen politieke

52 Schuurman, ‘Plattelandscultuur’, 296-298.

53 Alpita de Jong, *Triomfen en tragedies van een uitmiddelpuntig man. Joost Halbertsma 1789-1869. Een biografie* (Grou 2018); besproken door Monica Soeting in *Trouw Letter & Geest* 9 juni 2018, waaraan enkele zinnen zijn ontleend.

54 Knotter, ‘Na de *Kulturraumforschung*’, 237; idem, ‘Paradoxen van de grens. Ongelijke ontwikkeling, grensoverschrijdende mobiliteit en de vergelijkende geschiedenis van de Euregio Maas-Rijn’, *Studies*

grenzen ertoe: in het historisch onderzoek van grensgebieden zou men, aldus Knotter, juist moeten uitgaan ‘van het bestaan van grenzen als instituties die de dynamiek van het maatschappelijke en culturele leven in deze gebieden in hoge mate bepalen’.⁵⁵

Ten tweede voorkomt een comparatieve, naar buiten gerichte blik de essentialisering van regionale identiteit, eigenheid en cultuur. Uitgerekend de regionale bijzonder hoogleraren zijn de vertolkers geworden van het idee dat een afgebakende regionale of provinciale identiteit niet bestaat.⁵⁶ Iedere nationale, regionale, etnische of taalidentiteit die niettemin wordt geponeerd, berust op constructie en een bedenkelijke interpretatie van de geschiedenis. Recent onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat wanneer (jonge) inwoners van Noord-Brabant spreken over het Brabantse karakter van hun identiteit, dat vooral berust op het extrapoleren van lokale vertrouwdheid en bekendheid, een gevoel dat getooid wordt met het sterke label ‘Brabants’.⁵⁷ Het zijn dergelijke identitaire constructies die zich goed lenen voor vergelijkend onderzoek op hun historische en ruimtelijke dimensies. Zo bezien is regionale en lokale geschiedbeoefening nooit een provincialistische hobby maar een even noodzakelijk als vruchtbaar onderdeel van nationale en zelfs transnationale geschiedenis. Ad Knotter heeft dat in de afgelopen 20 jaar op aansprekende en pregnante wijze duidelijk gemaakt.

over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/ Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg 46 (2001) 159-174; idem, ‘Jenseits einer Kulturraumforschung. Konzepte für eine grenzüberschreitende Geschichtsschreibung in Europa’, in: H. Hoebink (ed.), *Europäische Geschichtsschreibung und europäische Regionen. Historiographische Konzepte diesseits und jenseits der niederländisch-deutschen / nordrhein-westfälischen Grenze. Studien zur Geschichte und Kultur Norwesteuropas* 18. Veröffentlichungen des Instituts für niederrheinische Kulturgeschichte und Regionalentwicklung der Universität Duisburg-Essen (Münster etc. 2008) 25-53.

- 55 Knotter, ‘Na de Kulturraumforschung’, 244. Op bescheiden schaal is dit idee ook toegepast in Arnoud-Jan Bijsterveld, *Naar indicatoren voor regionale samenhang. De bijdrage van landschaps- en cultuurgeschiedenis* (s-Hertogenbosch 2014).
- 56 Idem, ‘Brabantse identiteit: feit of fictie?’ in: idem, *Maakbaar erfgoed. Perspectieven op regionale geschiedenis, cultureel erfgoed en identiteit in Noord-Brabant* (Tilburg 2009) 65-76; Ad Knotter, ‘Limburg bestaat niet. Paradoxen van een sterke identiteit’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden / The Low Countries Historical Review* 123 (2008) 354-367; herdrukt in: idem (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit (her)uitgegeven ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* (Zwolle en Maastricht 2009) 263-277; idem, ‘175 jaar beide Limburgen: waarom ze toch niet bij elkaar horen’, *De Maasgouw* 134 (2015) 5-11; Leonie Cornips en Ad Knotter, ‘De uitvinding van Limburg: de territorialisering van geschiedenis, taal en identiteit’, *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 61 (2016) 136-163.
- 57 Sandra Wagemakers, *Brabant is Here: Making Sense of Regional Identification* (dissertatie Tilburg University 2017).